

## TUPMALLI YUMAHSEM

Y. V. Fedotova, *Tupmalli Yumahsem, Çıvaş Kineke İzdatels' stvi, Şupaşkar 2015, 446 s. ISBN 978-5-7670-2331-8*

Y. V. Fedotova, *Tupmalli Yumahsem, Çıvaş Kineke İzdatels' stvi, Şupaşkar 2016, 398 s. ISBN 978-5-7670-2446-9*

### Sinan GÜZEL\*

*Dil Araştırmaları, Güz 2016/19: 230-233*

Çıvaş Patşalîh Gumanitari İslîlîhîsen İnstituçi / Çuvaşskiy Gosudarstvennyy İnstitut Gumanitarnîh [Çuvaş Devlet Beşeri Bilimler Enstitüsü] bünyesinde faaliyet gösteren Çuvaş bilim insanları bir süredir *Çıvaş Halîh Pultaruluhi* [Çuvaş Halk Yaratıcılığı] adı verilen bir folklor serisini yayımlamakla meşguller. Söz konusu yayın faaliyeti kapsamında şu ana dek *Halîh Eposî* [Halk Destanı] (2004), *Mifsem, Lagendîsem Halapsem* [Mitler, Efsaneler, Masallar] (2004), *Vattîsem Sîmahîsem* [Atasözleri] (2007), *Pilsempe Kîlîsem* [Yakarmalar ile Dualar] (2005), *İstori Halapîsem* [Tarihî Masallar] (2007), *Sînavsempe İnenîsem, Tîliksem* [Tecrübeler, İnançlar, Rüyalar] (2009), *Aça-Piça Folklorî* [Çocuk Folkloru] (2009), *Yanavar Yumahîsem* [Hayvan Masalları] (2011), *Çilhe Sîmahîsem*

*Vîrî-Suru Çilhi* [Dil Sözleri. Büyüculük Dili] (2014) başlıklı kitapların *Çıvaş Kineke İzdatels' stvi* bünyesinde basımları gerçekleştirildi. Büyük bir emeğin ürünü olan ilgili kitaplara ek olarak anonim halk edebiyatının keyif veren türlerinden biri olan bilmeceleri konu edinen bir eser daha yayımlandı. İlk cildi 2015'te ikincisi ise 2016'da ilgililerinin dikkatine sunulan *Tupmalli Yumahsem* [Bilmeceler] adını taşıyan bu yapıt filolog Yelena Viladimirovna Fedotova imzasını taşımaktadır.

İlgili yayının bilhassa 2015 tarihli ilk kitabı ikinci kitabın hazırlanışına bir örnek sunduğu için önem taşıyor. Birinci kitapta bilmecelerin ele alınışında kullanılan yöntem ikinci kitaba da aynı şekilde taşınmış. Her iki kitabın iç kapağında yer alan bilgilendirme notu ise eserin malzemesinin nereden temin edildiği konusuna ışık tutuyor:

“Çuvaş Halk Yaratıcılığı dizisindeki *Tupmalli Yumahsem* adlı eserin ilk kitabına arşivdeki materyaller, bilimsel gezilerde derlenmiş bilmeceler, şimdiye dek çeşitli



\* Yrd. Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü İzmir/TÜRKİYE. sinanserdarguzel@hotmail.com

yıllarda yayımlanmış metinler de girmiştir.” (Fedotova 2015: 4; Fedotova 2016: 4).

Y. V. Fedotova'nın 2015 tarihli ilk kitabı şu başlıklar içinde yayımlanmıştır: *Tupmalli Yumahsen Hıyne Yevırlıhı* [Bilmecelerin Kendine Özgünlüğü], *Tupmalli Yumahsem* [Bilmeceler] *İnlantarusem* [Açıklamalar], *Kışketse Usı Kurnı Yatsem* [Kısaltılıp Faydalanılan Adlar], *Bibliografı* [Bibliyografya], *Tupmalli Yumahsençi Tıp Sımahsen Kıtartmışı* [Bilmecelerdeki Temel Sözlerin Dizini].

Bir önsöz ya da sunuş yazısının bulunmadığı kitabın 8-22. sayfaları arasındaki *Tupmalli Yumahsen Hıyne Yevırlıhı* [Bilmecelerin Kendine Özgünlüğü] başlıklı ilk bölümünde, Çuvaş bilmecelerini derleme faaliyetlerinin geçmişi hakkında ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. İlgili bölümden 19. yüzyılın ikinci yarısında S. Mikaylov-Yantuş, İ. Ya. Yakovlev, N. İ. Zolotnitskiy, V. K. Magnitskiy gibi isimlerin çalışmalarında yer verdikleri bilmecelerin 20. yüzyılda sırasıyla İ. N. Yurkin, Gyula Mészáros<sup>1</sup>, N. Aşmarin, İ. S. Tuktaş, İ. D. Nikitin-Yurkki, H. Paasonen, V. Dolgov, N. R. Romanov, Y. S. Sidorova, İ. A. Patmar gibi isimlerce derlenerek kayıt altına alındığını öğreniyoruz. Bilmece türüne ilişkin terim çeşitliliği üzerinde de durulan bu bölümde Turi Çuvaşlarının *sutmalli yumah*, *yuptarmalli yumah*, Anat Yençi Çuvaşlarının *sutmalli yumah*, *kiske yumah*, *tupmalli yumah*, Anatri Çuvaşlarının ise *yumah*, *tupmalli halap*, *kiske halap*, *sutmalli halap* gibi terimler kullandıkları belirtilmiştir. Bu ilk bölümde ele alınan konulardan bir diğeri ise Çuvaş bilmecelerinin ne şekilde sınıflandırıldığına yöneliktir. Yazar, V. A. Yenderov, V. V. Mitrofanova ve Feyzi Ersoy'un<sup>2</sup> tematik tasnif planlarına ilişkin açıklama ve yorumlarda bulunmuştur.

Çalışmanın esasını oluşturan ikinci bölüm, 23-166. sayfaları arasındaki *Tupmalli Yumahsem* [Bilmeceler] başlıklı kısımdır. 3838 bilmecenin yer aldığı oldukça büyük bir hacme sahip olan bu bölümde Kiril Çuvaş alfabesine göre A'dan [A] başlayarak C [S] maddesinin sonuna kadar çalışmanın sürdürülmüş olduğunu görüyoruz. Söz konusu 3838 bilmece ilgili oldukları kelimelerin altında sıralanmışlardır. Bu sıralamada kimi zaman bir kelimenin altında 1 (bir) bilmeceye, kiminin altında ise 20 (yirmi)'yi aşkın sayıda bilmeceye yer verilmiştir. Bir fikir verebilmesi açısından kitaptan alıntıladığımız iki ayrı örneği aşağıda paylaşıyoruz:

### Кӱвакал

1354. Алӱк урлӱ ах! темесӗр каҫаймӗ.
1355. Анагран Антун арӱмӗ кӱшкӱрса хӱпарӗ.
1356. Анагран Макар майри макӱрса хӱпарать.
1357. Ах! темесӗр урата урлӱ каҫаймасть.
1358. Вӱрӱм инке шыва анать.
1359. Ипчӱк\* купчӱк, симӗс купчӱк.
1360. Ипчик купчек тайкаланчӱк.
1361. Ишеми, кинеми, акмак-такмак, шыв тӗпӗнче вут илӗп.

1 Gyula Mészáros Çuvaş folklor malzemesi üzerinde derleme çalışması yapan ilk Batılı araştırmacıdır. 1906-1907 yıllarında kaldığı Çuvaşlar arasında 507 atasözü, 224 bilmece, 787 halk türküsü, 50 masal derlemiştir (Bayram 2011: 97).

2 Türkiye'de Çuvaş bilmecelerini konu edinen ilk çalışma Feyzi Ersoy tarafından kaleme alınmıştır. İlgili yayın için bk. Ersoy 2003: 367-376.

1362. Кереси малтан, ырси кайран.  
1363. Кёреши малта, ырси хысалта.  
1364. Кёрешипе хырать, шәприпе шәлать.  
1365. Лакәшти инке шыва анать.  
1366. Ләкәшти йинке шыва анать.  
1367. Ләкәшти инке шыва анать.  
1368. Лутра инке шыва анать.  
1369. Лутра йинке шыва анать.  
1370. Малтан кёреши, унтан ырси, унтан сулки.  
1371. Пат-пат Унеши, нәкәл-нәкәл Утати.  
1372. Пёр психиллэ, симёс пуслә.  
1373. Пёчиксёсё кинём ләтәр-ләтәр шыв тултат.  
1374. Пошшол matka шыв тәрәх.  
1375. Сутир матки.  
1376. Сырмара Ахтыр кәскәрә.  
1377. Сырмаран Макар арәмә макәрса хәпарә.  
1378. Сырмаран нәкәл-нәкәл Утатти утса хәпарать.  
1379. Утюк шыва сикә.  
1380. Хирте сүрет хир енлөкә, шывра ишет шыв енлөкә.  
1381. Эрхип арәм — пуклак кут.

(Fedotova 2015: 75).

### **Маяк**

2384. Уй варринче качака кутән ташлать  
2385. Хәлле ларать сулла үкет.

(Fedotova 2015: 111).

Eserin 166-410. sayfaları arasındaki *İnlantarusem* [Açıklamalar] adlı üçüncü bölümde yazarın kitabına yönelik birtakım açıklamalarda bulunduğunu görüyoruz. Bu kısım bir bakıma kitabın başında bulunmasını beklediğimiz önsözü hatırlatıyor. Kitap için hangi kaynakların temel alındığını, eldeki yayının iki kitaplık bir çalışmanın ilk parçası olduğunu, kitabın yazımında emeği geçenlerin kimler olduğunu bu bölümde öğreniyoruz. İkinci bölümde 1'den 3838'e kadar sıralanan bilmecelelerin hangi kaynaklardan alıntılandığı belirtilmemiştir. Söz konusu eksiklik bu üçüncü bölümde giderilerek bu kez 1'den 3838'e kadar kaynakların, bibliyografik künyeler halinde sıralandığını görüyoruz:

### **Пёрлөхен**

2881. Н.И.Ашмарин. Чăваш сăмахăсен кăнеки. Шупашкар, 2000. 4 т. 322 с.

### **Пёрхёт**

2882. Н.И.Егоров 1973-1974 сүлсенче ЧР-ин Вәрмар р-чи Çүлти Кинчерте сырса илнә тупмалли юмахсем. - Килти архив.

*Kışketse Usı Kurnı Yatsem* [Kısaltılıp Faydalanılan Adlar] başlıklı bölümde kısaltması yapılan adlar, kurum ve kuruluşlar, ülke adları vb. açık bir şekilde yazılmıştır.

Kitabın sonunda yer alan *Bibliografi* [Bibliyografya] başlığı altında ise doğrudan alıntı yapılan eserlerin künyesi verilmiştir. Bu bölüm 411-421. sayfalar arasındadır.

Kitabın 422-444. sayfaları arasındaki *Tupmalli Yumahsençi Tıp Sımahsen Kıtartmışı* [Bilmecelerdeki Temel Sözlerin Dizini] başlıklı bölüm, adından da anlaşılacağı üzere bilmecelerin işaret ettikleri ve altında sıralandıkları kelimelerin dizinidir. İlgili kelimelerin yanındaki rakamlar bunların buldukları sayfayı değil, sıralamadaki yerlerini göstermektedir.

Son olarak kitabın 445. sayfasında “Shortly About Riddles” başlığını taşıyan Çuvaş bilmecelerinin tanıtıldığı, Vladimir Şaşkov’a ait kısa bir İngilizce yazı bulunmaktadır.

*Tupmalli Yumahsem*’in 2016’da basılan ikinci kitabı ise 2015 tarihli yayından pek de farklı olmayan bir bölümlendirme ile hazırlanmış. Eserde, ilk kitapta bulunmayan ve bir eksiklik olarak göze çarpan önsözün yerini alabilecek *Avtortan* [Yazardan] başlıklı bir kısım bulunuyor. Ancak ilk kitaptaki Çuvaş bilmecelerine ilişkin genel bilgilerin yer aldığı bölümü bu ikinci yayında tanımlayamıyoruz. Yazar, mevcut yayının ilk kitabın bir devamı olduğunu belirttiği *Avtortan* [Yazardan] başlıklı giriş yazısının ardından doğrudan *Tupmalli Yumahsem* [Bilmeceler] başlıklı bölüme geçmiş. 7-139. sayfalar arasındaki bu kısım Ç’den başlayarak [Ş] Я [Ya] maddesinin sonuna kadar olup 4.000’e yakın bilmece örneğini içine almaktadır. İlk kitaptakine koştur biçimde *İnlantarusem* [Açıklamalar] (s. 139-357), *Kışketse Usı Kurnı Yatsem* [Kısaltılıp Faydalanılan Adlar] (s. 357-358), *Bibliografi* [Bibliyografya] (s. 358-368), *Tupmalli Yumahsençi Tıp Sımahsen Kıtartmışı* [Bilmecelerdeki Temel Sözlerin Dizini] (s. 368-396) başlıklı bölümler ikinci kitapta da bulunuyor. Kitap, “Rudiments of mythological perceptions in Cuvash riddles” başlığını taşıyan Çuvaş bilmecelerindeki mitolojik algılara ilişkin bilgi veren bir yazı ile sonlanıyor.

Y. V. Fedotova’nın burada tanıtmaya çalıştığımız, iki kitaptan oluşan *Tupmalli Yumahsem* adlı yayını, bilmece türü konusunda araştırma yapacak araştırmacılara son derece önemli bir kaynak sunmaktadır. Halk bilim, dil bilim, toplum bilim vb. alanları bir araya getiren disiplinler arası çalışmaların yapılabilmesine olanak tanıyabilecek bu hizmetinden ötürü V. Fedotova’yı kutluyor, Çuvaş halk kültürüne ışık tutan yayınlarının devamını diliyoruz.

## Kaynakça

- BAYRAM, Bülent (2011). “Macar Türkoloji Araştırmalarında Çuvaş Folkloru”, *Türkbilig* 2011/22: 87-120.
- ERSOY, Feyzi (2003). “Çuvaş Bilmeceleri”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2003, Sayı: 13, s. 367-376.
- FEDOTOVA, Y. V. (2015). *Tupmalli Yumahsem* (Birinci Kitap), Şupaşkar: Çıvaş Kineke İzdatels’stvi, 446 s.
- FEDOTOVA, Y. V. (2016). *Tupmalli Yumahsem* (İkinci Kitap), Şupaşkar: Çıvaş Kineke İzdatels’stvi, 398 s.